

obrajtan kakor mehki. Naravoslovje pa nas uči, da ravno mehki les, posebno smrekov in jelov več toplote daje. Ali s tem, kar smo že gori čuli, to nezložnost zlo lahko rešimo. Naše peči so tako narejene, da ne morejo vse toplote, ki pri hitrem gorenji naraša, hitro na se jemati; treba je tedaj, da les po malem gori. Ker pa ravno terdi les tako po malem gori, da ima peč dovolj časa toploto na se vleči, zategadelj terdi les bolj obrajtamo, kakor mehki. Ko bi pa treba bilo visoke stopnje gorkote, kakor pri nekterih obertnijskih opravilih, je pa mehki les več vreden.

V vsakem lesu je več vodenca, kakor ga pričujoči kislice za osnovo vode potrebuje; v mehkem lesu vendar je ta ostatek vodenca naj večji in tedaj tudi večja množina gaznih zvez, ki jih toplota uzrokuje. In zategavoljo gori mehki les hitreje in rajše; in ker vodeneč trikrat več kislica v sebi ima, kakor ogelc, tako se tudi več toplote zbudí. Povsod gori s plamenom, kjer se takošne gazne zveze osnovajo; kjer pa ne, tam pa le tli in žarjaví, kakor pri oglji. Sinji plamen pa, ki se pri žarjavenji oglja kaže, pride odtod: ker ogel nikdar ni sam čisti ogelc, temuč vsikdar z malo vodenca zmešan. Ako pri žarjavenji zrak od spodaj priteka, se osnovi ogeljnokislina, ki se po tlečim oglji kviško zdiže, se še z malo ogelca zveže in v ogelno-kisanca premení, ki je gorljivi gaz. Kakor hitro pa ta gaz skoz kup oglja na poveršje pride in se zračnega kislica dotakne, se užgé in zgorí s sinjim plamenom, kakor žveplo, za česar voljo pa tudi nekteri menijo, da v ogelcu je žveplo.

Ker je zračni kislic pri gorenji neobhodno potreben, nam je skerbeti, da se zrak kurjave na več krajih dotikuje. Za tega voljo cepimo derva in drobimo debelo oglje na manjše kosce. Pri tem se pa vendar vsigdar po tem ravnati imamo: za kaj smo namenili kurjavo. Za kuriti namreč jemljemo večih kosov, ki le po malem gorijo in dalje toplote dajejo; za kuhati pa potrebujemo manjših kosčikov, da bolj živo gorijo. Ti kosi se morajo pri kurjavi tako nakladati, da ima zrak dovolj prostora k vsakemu kosu pritekati. Premajhni kosčiki se vendar ne smejo narediti, ker ti se ne dajo, kakor je treba, eden na drugega naložiti, kakor postavimo, pri žaganici, pri ogljenem prahu itd., in zrak se takošne kurjave le na redkih krajih dotikuje. Iz tega uzroka je oglje, ki od vročine razpade, malo prida. Da pa se vendar tudi žaganica, šotni drobiž, ogljeni prah itd., ako je treba, za kurjavo porabiti more, se mora z enmalo razmočenega ila zmešati, iz česar se potem opeke narediti dajo, ki so dobre za kurjavo.

Iz vsega, kar smo o gorenji slišali, lahko vidimo, da bi za kupca bolje bilo, ko bi na vago, ne pa, kakor je pri nas navadno, na mero kurjave kupoval. Na vago bi je vsakokrat enako dosti dobil; na mero je pa dobí za isti denar enkrat manj, drugikrat več, kakoršni so ravno kosi, ki se merijo. So poléna majhne, se bolj tesno zložé v skladovnicah in kupec dobí več kurjave; so pa poléna velike, so medprostori med polenami tudi večji, in kupec dobí za isti denar manj kurjave.

Dobrovoljen opomin zastran cepljenja kóz.

Da je cepljenje ali stavljenje kóz (Impfung) velika dobrota, ktera otroke varuje hudih pravih osepic, vé menda dan današnji vsak človek; žalostno je tedaj, da je še ljudi, ki se obotavljajo o tej koristni napravi. Zdravniki, ki cepijo kozé, tožijo, da je njih opravilo od leta do leta težavneje po kmetih, ker si kratkovidne matere ne dajo dopovedati, da cepljenje ne škoduje celó nič otrokom, temoč da jim koristi v vse prihodnje življenje njihovo.

Posebno se zoperstavljajo temu, da bi otroke, ki so jim kozé vcepljene bile, še enkrat pokazat prinesle zdravniku, da bi se ta prepričal, ali so se prijele ali ne. Tedaj cepnik pozneje ne vé, je li ta ali uni otrok imel stavljené kozé ali ne. Če pozneje odraslega človeka prave

kozé napadejo, govore neumni ljudje, da cepljenje nič ne pomaga, da je torej nepotrebno; krivi so pa tega sami, ker se ne ravnaajo po vodilih zdravnikovih.

Tudi vpirajo se matere, ako od roke do roke jemlje cepnik kapljico, pa stavlji kozé (kar je najbolji način stavljenja). Tu se izgovarjajo: „moj otročiček je preslab, je bolehen, ga ne dam terpinčiti“ itd. Celó plačati mora zdravnik, da mu ta ali una mati dopustí iz mozolja kapljico vzeti. Vendar je po obilih skušnjah poterjeno, da spijó-čemu otroku se mozoljček lahko vbode, ter iz njega kapljica za vcepljenje vgodne limfe ali mokrine spustí, in otrok se še ne zbudí in celó nobene bolečine ne občuti.

Cepljenje po kmetih pospešiti zamorejo, razun duhovnov, uradnikov in omikanih ljudi sploh, posebno učitelji, in to z besedo in izgledom; to je tudi njih dolžnost in poklic. Učitelj namreč ne učí le v šoli; tudi zvonaj šole naj pomaga ljudstvo izobraževati, pa odpravljati vraže njegove.

Ozir po svetu.

Nedelja na Angleškem.

Nedavnej kar je bil v Londonu hud ropot. Ljudstvo je terjalo, naj se nedelja še s tem posvečuje, da naj se gospôda ne vozi v kočijah na sprehod. Ker se pa sploh pripoveduje, da nikjer tako kakor na Angleškem ne praznujejo nedelj, bomo v sledečih versticah naznanili, kako praznovanje nedelje v Londonu popisuje neki Nemeec, rekoč:

„Spomladanska sapa mesca rožnika je pregnala sive megle in angleško nebo je sedaj lepo plavo, in prijazno sonce gleda na zemljo. Človek se zbudí in pogleda na uro. Sedem je, pa ni še čuti žive duše v hiši. Čudno se zdí to ptujcu, ki je poleti ob lepem vremenu navajen ob nedeljah že ob šestih vstajati in viditi precej ljudi po ulicah. Ob osmih so tukaj še vse hiše zaperte. Proti devetim vstanejo in zajterk se napravlja po hišah. Prav za prav je pa to še prezgodaj, zakaj božja služba se začne še le ob enajstih, in pred se ne gré nikamor. Cerkveno opravilo terpi 2 uri; poldrugo uro se moli in poje, pol ure pa terpi pridiga, ktero duhovnik na prižnici bere. Iz cerkve se gré domu k obedu (kosilu), ki je enmalo bolje kakor v delavnikih. Po kosilu prebira mlajša družina pobožne bukvice in tiho med sabo šeptá za kratek čas, — očka in mamika pa dremljeta na stolih. Ob treh spet zazvoní in vsa družina gré spet v cerkev h keršanskemu nauku. Ob 5. uri pridejo iz cerkve in juznajo, to je, pijó čaj, gospodična se potem vsede h klavirju in igra, pa ne kake okrogle ali polke, ampak kakošno cerkveno pesem; če so orglje v hiši, se igrajo orglje in ne klavir. Ob pol sedmih je spet čas v cerkev iti. Vse mergolí sedaj po ulicah, ker vse gré k večernicam. Po večernicah grejo večerjat, in če je večer posebno lep, se grejo pod milo nebo enmalo sprehajat.“

Tako živí ob nedeljah gospoda in srednji stan ondanšnjih prebivavcov. Prosto ljudstvo se enmalo prostejše obnaša, in namest popoldne v cerkev gré v gostivnico; ko pa zvečer k večernicam pride, ga pa čaka zavolj te nemarnosti že ojstra pridiga.

Omenimo še, da imajo Angleži svojo véro, ki se anglikanska imenuje in se je pod kraljem Henrikom VIII. leta 1531 ločila od katoljske; anglikanska cerkev ne spoznava papeža, ampak škofi imajo višjo cerkveno oblast; glavár posvetne kakor duhovne oblasti pa je kralj ali kraljica.

Kaj je pruski kralj Friderik Veliki od ljudskih šol mislil.

Slavnemu kralju Frideriku so na stare dni posebno šole pri sercu bile. Imenitno je lastnoročno pismo, ki ga je o šolskih zadevah 5. sept. 1779 ministru Zedlicu pisal. Opustivši to, kar je zastran družih šol veleval, posnamemo

iz tega pisma le tiste verstice, ki zadevajo ljudske šole. Reči moramo, da v malih teh versticah se razodeva velika modrost kraljeva, ki je dobro spoznal namen ljudskih šol. Čujmo, kaj je rekel o tem: „Začetne šole so vselej krive tega, ako mladi ljudje nič ne znajo. V ljudskih šolah po kmetih je dosti, da se mladina brati, pisati in rajtati nauči in pa vse tisto, kar ji glavo odprè za nje prihodnji kmečki stan. To je potrebno za vsacega, kdor je človek. Več pa ni treba, da bi kmečki ljudje znali, sicer leté v mesta, in zapustivši svoj stan hočejo sekretarji in Bog vé kaj še v mestu biti. Zato je treba, da se šolski nauk v ljudskih šolah tako osnuje, da se mladina vsega nauči, kar za svoj stan potrebuje, da se lahko kaj zboljša, in lože svoj kruh služi in domá ostane, ne pa da s kmetov uide in se potem po mestih klati“.

Precej smešno pa je, kar učiteljem zastran keršanskega nauka priporoča, rekoč: „Učitelji naj se trudijo, da ljudje so iz celega serca udani svoji véri, in da jih tako deleč pripravijo, da ne kradejo in ne ubijajo; tatvinstvo sicer nikdar nehale ne bo: to je že ukoreninjeno v človeško natoro, zakaj vse ljudstvo rado krade, in tudi drugi ljudje kradejo radi in zlasti taki, ki so pri kasah in ki imajo sicer priložnost krasti“.

Jezikoslovna zastavica.

Vrednik „Novic“ ima v svoji zbirki tudi Bilcov rokopis, kateri, v nemškem, slovenskem in talijanskem jeziku izdelan, se veli „Slovan“. Jezikoslovcem dobro znani gosp. France Bilc je bil takrat kaplan v Ternovem na Notranjskem, ko je spisal to delo, v katerem svetuje vsim evropskim narodom „edine nove ali popravljene latinske čerke“ in ga je Njih veličanstvu cesarju Francu pokloniti želel. Pregledovaje unidan ta rokopis zadenem na pretres številnic „tisuč“ in „jezar“ (tavžent). Naj čujejo častiti bravci, kaj pravi rajniki Bilc od teh besed, ktere ste sicer tudi v naših knjigah in časnikih navadne, med ljudstvom pa se vendar tako pogostoma ne slišite, kakor ponemčeni tavžent. Bilc piše o tem takole: „Nemška številnica t a u s e n d in slovanski t i s u č morate biti edine korenine, ker se besedi te glasite zlo enako. Tisuč in jezar ste pri Slovanih naj večje številnice. Tisuč je gotovo tavžent; jezar pa je, česar sem se po natanjnejšem zasledovanju prepričal, vse kaj družega, in pomeni pri južnih Slovanih sicer naj večjo, pa negotovo številnico. Prosti Slovenec ni vaje tako deleč šteti, zato ne vé natančno določiti: koliko prav za prav pomeni jezar; tisuč mu je gotovo tavžent, ker do tavžent mu je treba večkrat šteti. Kaj družega tedaj utegne ta naj večja, pa ne gotova številnica pomeniti, kakor milijon? Tisuč in jezar ne morete pri edinem ljudstvu edinega števila zaznamovati. Verjetno je tedaj, da jezar je milijon. Kdor sledi po izviru in korenini te besede, bo zasledil, da je zložena iz jen (eden, ein) in zar (dolga čerta ali linija); zavolj lepoglasja je n izpušen, in tedaj se namesto jenzar govori jezar. Slovani so v številjenji, ko so prišli do milijona, zraven družih čert (znamenj števil) berž ko ne napravljali prav dolgo čerto in to so rabili za zaznamek milijona, zakaj še zdaj delajo take čerte, kadar številijo, zraven pa stavijo rimske številke. Na naj dalji meji Notrajskega pomeni „jezar“ gotovo „milijon“.

Tako piše Bilc. Al bojo poterdili Notrajnci to, kar on za gotovo pripoveduje zastran številke jezar (jezer f. ali jezero n.)? — Gosp. prof. Metelko pravijo v slovnici svoji, da horvaško jezero (tausend) izvira iz ogerškega ezer, tisuč (tudi tausend) pa iz gotiškega Thusund (in od tod tudi nemški tausend). Krajncu ni neznana številka tisuč, pa v jezi pravi tudi jezero, na priliko: tri sto jezero (hudičev)! Tma v pomenu deset

tavžent (*μνοιας*) ni več na Krajskem v navadi, še pa v pomenu „silo velika množina“, na priliko: „tma vojšakov“.

Novičar iz avstrijskih krajev.

Od sv. Marjete pri Pesnici na Štajarskem 7. sept. Letos so naš preuzvišeni sekavski knezoškof Otokar Maria grof Atems pervokrat vès slovenski del svoje škofije prehodili in sv. birmo delili. Začeli so v Slivnici in odtod so šli k sv. Trojici in sv. Barbari v Haložah, na Zaverče, k sv. Marjeti pri Dornavi, kjer so tudi povekšano cerkev posvetili, k sv. Trojici v slovenskih Goricah, kjer so zraven birmovanja štiri oltare vnovič žegnali, in odtod so se peljali 27. aug. memo sv. Lenarta in sv. Marjete pri Pesnici, kjer so cerkvi ogledali in sv. blagoslov podelili, v Jarenino, odtod pa 28. aug. domú na Sekavo. Z naj večo svečanostjo, pri kateri smo bili nazoči, je svojega višjega pastirja sprejela jareninska fara, ki se pod vodstvom svojega dušnega oskerbnika, visokovrednega kanonika in tehanta gosp. Čepeja verlo obnaša. Dolga procesija duhovnov in ljudstva, pokanje možnarjev, godba in zvonjenje je oznanovalo v ponedeljk večer prihod višjega pastirja in veliki praznik za torek. V torek jutro se je zbralo 56 duhovnov, ki so gosp. škofa spremljali v krasno okinčeno cerkvo, kjer so svitli knez po sv. maši v slovenskem jeziku sv. duha molili in ljudstvo nagovarjali, potem pa 965 otrok birmali. Svojega dušnega višjega pastirja v domačem jeziku govoriti čuti, je toliko veselja uzročevalo, da so debele solze igrale po obrazu marsikterega sivčeka, ki še ni pomnil, da bi bil slišal kdaj kterege domačega škofa tu slovenski govoriti. Bog nam daj več tacih dni dočakati in naše prosto ljudstvo bo za svojo materno besedo živo vneto. Drugikrat bodem „Novicam“ od konecletnih šolskih preskušinj tega kraja kaj povedal; saj so one še malo povedale ali celó nič, kako je v naših ljudskih šolah.

Juri P. Tonekov.

Iz Laškega (Tüffer) 11. sept. Nemila kolera zapušča polagoma bregovje Save in južno mejo Štajarskega, ter se pomikuje poleg Savine proti Celju. Memogredé obišče kako čuvajnico na železnici, napada v njej čuvaja ali ženo ali otroke njegove; pa naj divjá, kakor ji drago, morivka, kamor smo koli v začetku bolehanja došli, oteli smo ji skorej vse bolnike. Zanimivo je pa, kako vse kote in zavetja, visoke gore in nizke doline obhodi ta gerda potepuhinja. Tako je došla na prijetno goro blizo laškega terga, kjer lepa cerkvica svete Jederti stoji, obilo sadoo drevje okolico kinča, pa milo podnebje veje nad zelenim ohribjem. Ob enem podala se je v podzemeljsko tmino v Govcah, kjer pridni rudarji kopljejo černi premog, pa ločenim od sončnega dneva in govora ljudi se še ne dozdeva, kaj nad njimi se godí, alj da hudo jim žuga neznano strašilo.

J. Š.

Iz Kočevja 9. sept. Drugi dan tega mesca so dospeli v naše krajine visoko spoštovani gospod deželni poglavar grof Chorinsky tukajšne bolnike obiskat. Kako verlo so se tudi tukaj obnašali, ni nam treba na dolgo in široko praviti bravcem našim; samo ta modri svet prečastitega gospoda naj razglasim, ki ga bo pač poterdil vsakteri, kateri vé, kje naj huje razsaja kolera; rekel je namreč: „da naj se revežem že prej pomaga, kot jih nemila azijatiška razposajenka napade! — Od Kočevja se le malo od kolere sliši po „Novicah“, al danes grozno žalostinko naznanujemo: V naši fari štejem od 1. augusta dosihmal 120 novih gomil, in zdaj se je še le prav vgnjezdila! Ako bi bili Kočevjarji 57. do 60. list „Novic“ zastran „kolere“ si zapomnili, ne bi bila taka. „Komur ni svetovati ni pomagati“ je resničen pregovor Bolj ko dežuje, toliko več ljudi postopa brez obuval, in več ko se o škodljivosti pijanstva prepoveduje, toliko več štejem žganjopivcov; to je še dobro, da ga prodaj